

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN OF OSH STATE UNIVERSITY

ISSN: 1694-7452 e-ISSN: 1694-8610

№2/2024, 424-436

ФИЛОЛОГИЯ

УДК:

DOI: [10.52754/16948610_2024_2_42](https://doi.org/10.52754/16948610_2024_2_42)

**КЫТАЙ ТИЛИНДЕГИ ҮЙ ЖАНЫБАРЛАРЫНА БАЙЛАНЫШКАН
ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДИ КЫРГЫЗ ТИЛИНЕ КОТОРУУНУН АЙРЫМ
МАСЕЛЕЛЕРИ**

ВОПРОСЫ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, СВЯЗАННЫХ С ДОМАШНИМИ
ЖИВОТНЫМИ С КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА НА КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК

ISSUES OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL PHRASES RELATED TO PETS FROM
CHINESE INTO KYRGYZ LANGUAGE

Аманбек кызы Нурпейил

Аманбек кызы Нурпейил

Amanbek kuzu Nurpeyil

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

nura7865696@gmail.com

Бекмурзаева Асель

Бекмурзаева Асель

Bekmurzaeva Asel

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

asbekmurzaeva@oshsu.kg

КЫТАЙ ТИЛИНДЕГИ ҮЙ ЖАНЫБАРЛАРЫНА БАЙЛАНЫШКАН ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДИ КЫРГЫЗ ТИЛИНЕ КОТОРУУНУН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ

Аннотация

Бул макалада фразеологизмдерди кытай тилинен кыргыз тилине которуудагы метафораларды жана фразеологиялык бирдиктерди берүү ыкмалары талданат. Андан сырткары үй жаныбарларына тиешелүү кыргыз жана кытай тилдериндеги фразеологиялык бирдиктердин образдуу ички формалары каралат. Айрыкча кытай жана кыргыз элдеринин тил казынасындагы үй-жаныбарларына байланышкан фразеологиялык бирдиктердин окшоштугу жана алардын улуттук өзгөчөлүктөрү каралды. Фразеологиялык мисалдардын негизинде кыргыз жана кытай тилдеринин фразеологиялык бирдиктеринин жалпы белгилерин жана айырмачылыктарын аныктоо маселелерине басым жасалып, кытай тилиндеги фразеологизмдеринин кыргыз тилиндеги эквиваленттерин табуу жана аларды кыргыз тилине которуу маселелерине көңүл бурулду. Кытай фразеологизмдерин кыргыз тилине которуу көйгөйү али так чечиле элек.

Ачкыч сөздөр: фразеологиялык бирдик, кыргыз тили, кытай тили, котормо таануу, макал-лакаптар.

ВОПРОСЫ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, СВЯЗАННЫХ С ДОМАШНИМИ ЖИВОТНЫМИ С КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА НА КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК

ISSUES OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL PHRASES RELATED TO PETS FROM CHINESE INTO KYRGYZ LANGUAGE

Аннотация

В данной статье анализируются методы предоставления метафор и фразеологизмов при переводе фразеологизмов с китайского на кыргызский язык. Кроме того, рассмотрены образно-внутренние формы фразеологизмов, связанных с домашними животными, в кыргызском и китайском языках. В частности, рассматривались сходство фразеологизмов, связанных с домашними животными, в языковой сокровищнице китайского и кыргызского народов и их национальные особенности. На основе фразеологических примеров акцент был сделан на выявлении общих черт и различий фразеологизмов кыргызского и китайского языков, а также на вопросах поиска эквивалентов китайских фразеологизмов на кыргызском языке и перевода их на кыргызский язык. Эта переводческая проблема до сих пор не получила однозначного решения.

Abstract

This article analyzes the methods of providing metaphors and phraseological units in the translation of phraseological units from Chinese to Kyrgyz. In addition, figurative-internal forms of phraseological units associated with pets in the Kyrgyz and Chinese languages are considered. In particular, the similarity of phraseological units associated with domestic animals in the linguistic treasury of the Chinese and Kyrgyz peoples and their national characteristics were considered. Based on phraseological examples, the emphasis was placed on identifying the common features and differences of phraseological units in the Kyrgyz and Chinese languages, as well as on the issues of finding equivalents of Chinese phraseological units in the Kyrgyz language and translating them into the Kyrgyz language. This translation problem has not yet received a clear solution.

Ключевые слова: фразеологизмы, кыргызский язык, китайский язык, перевод, пословицы.

Keywords: phraseological units, Kyrgyz language, Chinese language, translation, proverbs.

Киришүү

Кыргыз жана кытай тилдеринде туруктуу сөз айкаштары азыркы күндө да активдүү колдонулуп келет жана өзүнүн актуалдуулугун жогото элек. Бул сөз айкаштары сүйлөө речинде колдонулуу менен бирге сөздүн көркөмдүгүн арттырып, маанисин тереңдетүүчү касиетке ээ. Андан сырткары элдик оозеки чыгармачылыктагы кеңири тараган макал-лакаптар, учкул сөздөр, афоризмдер улуттук колоритти чагылдырып, бир элдин белгилүү бир доордогу жашоосу, маданияты, жашоо образы жана улуттук өзгөчөлүктөрүн чагылыдырат. Бул аспекттен алып караганда тил илиминдеги бул багыттагы изилдөөлөрдүн актуалдуулугу артат. Элдик оозеки чыгармачылыктын кызыктуу багыттарынын бири болуп фразеологизмдер болуп саналат. Фразеологизмдер эмоционалдык-экспрессивдик маанини алып жүрүүчү эң жыш колдонулган каражаттардан. Кыргыз тили фразеологизмдерге өтө бай тилдерден болуп саналат. Фразеологизмдер күнүмдүк турмушубузда, ошондой эле адабий чыгармаларда өтө көп колдонулат. Фразеологизмдер сырткы формасы жана маани туюндуруучу өзгөчөлүгү боюнча тилдин башка бирдиктеринен айырмаланып турат. Тактап айтканда, эки же андан көп сыңарлардын (компоненттерден) турган туруктуу сөз тизмектери лексикалык бир бүтүндүккө айланып, семантикалык (маанилик) жактан бекем ширелишип, образдуу сапатка ээ болгон өзгөчө туюнтмалар фразеологизмдердин курамын түзөт.

Фразеологизмдердин негизги өзгөчөлүгү болуп айтылуучу ойду угуучуга (окурманга) элестүү, таамай, образдуу кылып жеткирүүдө тилдик көркөм каражат катары кызмат аткарып, речке ар түрдүү түс берүүчү боёк катары пайдаланылышында болуп саналат. Фразеологизмдерде көбүнесе калктын күнүмдүк жашоосунда көнүмүш болгон көрүнүштөр чагылдырылат.

Кытайда фразеологиялык бирдиктерди сүйлөө речинде колдонуу адамдын жогорку билимдүүлүгүнөн кабар берет. Себеби, кытай фразеологизмдеринин көпчүлүгү байыркы кытай философиялык трактаттарында чагылдырылган. Ошондуктан сүйлөө речинде фразеологизм колдонуу адамдын сөз байлыгынын бай экендигин, чечендигин жана билимдүүлүгүн көргөзүп турат.

Кытайда фразеологизмдерди изилдөө жана аларды системага 1915-жылы кытай тилинин сөздүгү “Цюань” (辞源 *пиньинь. cíyuán*) түзүү менен колго алына баштаган. Арийне, кытай фразеологизмдерине XX кылымдын 50-жылдарынан тартып илимий мамиле жасалып, терең көңүл бурула баштаган. Бирок, кечээ жакында чейин эле фразеологизм атайын илимий тема катары изилденген эмес. Кытай фразеологизмдерин изилдөөдө атайын фразеологиялык фонду түзүлүп, лексикологиялык жана стилистикалык жактан изилденген. Кытайда фразеология изилдөө тармагы жаңыдан гана бутуна туруп келе жатканына карабастан бир нече окумуштуулардын эмгектери жарык көргөн. Алардын ичинен Вэнь Дуань Чжэн (温端政), Ма Гофань (马国凡), Чжан Чжигун (张志公), Яо Пэнцы (姚鹏慈) сыяктуу окумуштууларды айтсак болот.

Кытай тилинде фразеологиялык бирдиктер *ченъюй* деп аталат жана кучагына макал-лакаптарды, идиомаларды, айтымдарды жана учкул сөздөрдү камтыйт.

Негизи 熟语 (*shúyǔ*) термини кыргызчага сөзмө-сөз “даяр сөз” деп которулуп, жалпы маанидеги фразеологиялык бирдиктерди белгилөө үчүн колдонулат. Кытай тилиндеги фразеологиялык бирдиктердин фонду көп түрдүү келип, классификацияларга бөлүп каралат.

Кытай лингвисти Ма Гофань өзүнүн “Идиомалардын кыскача теориясы” (成语简论) аттуу эмгегинде кытай тилиндеги фразеологизмдерди классификациялап чыккан. Анын классификациясы кийин дүйнөлүк илим коомчулугу тарабынан кабыл алынган. Ма Гофаньдин классификациясы боюнча кытай фразеологизмдери жети түргө: 1) 成语 *chéngyǔ* (чэньюй – даяр фразеологизмдер), 2) 俗语 *súyǔ* (лакаптар), 3) 谚语 *yànyǔ* (макалдар), 4) 歇后语 *xiēhòuyǔ* (каймана сөздөр, *орусча*: иносказание, недоговорки), 5) 惯用语 *guànyòngyǔ* (туруктуу сөз айкаштары), 6) 敬语 *jìngyǔ* (учкул сөздөр), 7) 格言 *gégán* (афоризмдер) деп бөлүнөт (Ма Гофань, 1959).

Ал эми кытай тилчиси Вэнь Дун Чжэн фразеологиялык бирдиктерди эки түргө бөлүп карайт. Вэнь Дуань Чжэн биринчи бөлүккө: 谚语 (макалдар), 歇后语 (каймана сөздөр), 惯用语 (туруктуу сөз айкаштары), 俗成语 (жөнөкөй фразеологизмдер) деп кошуп, аларга 俗语 (жөнөкөй чэньюйлар) деген аталышты ыйгарган. Ал эми экинчи группаны 雅语 (кооз сөздөр же кооз чэньюйлар) деп атап, ага байыркы кытай тилиндеги жазма булактарда катталган фразеологизмдерди кошкон (Вэн Дуанчжэн, 2004, 58-71).

Булардын ар бирине токтоло кетүүнү туура көрдүк. Биринчиси, 成语 чэньюй – туруктуу фразеологизмдер болуп, кытай тилиндеги негизги түр болуп саналат. “Чэньюйлардын чоң сөздүгүндө” (中国成语大辞典) 18000 чэньюй катталып, анын ичинен 3 миңден ашууну активдүү колдонулат. Чэньюйлар кытай идиомаларынын ичинен эң кеңири тараганы болуп, анын өзгөчөлүгү төрт иероглиф-сөздөн жана архаикалык лексикадан туруп, келип чыгышы байыркы уламыш-легендаларга барып такалат. Ал эми 谚语 *yànyǔ* (эл сөзү, лакап) – кеңири тараган жана кадимки көрүнүштү туюндурган лакаптар болуп саналат. 歇后语 *xiēhòuyǔ* (каймана сөз) – интонация жана пунктуация менен айтылып, “эки муундуу” сөздөрдөн турган фразеологиялык бирдиктер болуп саналат. 惯用语 *guànyòngyǔ* (туруктуу сөз айкаштары) – азыркы күнүмдүк тилде колдонулган сөздөрдөн куралган туруктуу сөз айкаштарынан турган бирдиктер.

Жыйынтыктап айтканда кытай тилиндеги фразеологизмдер бир нече түргө бөлүнөт. Бул түрлөргө бөлүнгөн фразеологизмдер функционалдык-стилистикалык, структуралык-семантикалык жана эмоционалдык-экспрессивдик өзгөчөлүктөргө ээ.

Кытай фразеологизмдеринде айбанаттарга байланыштуу бирдиктер өзгөчө орунду ээлейт. Негизи эле дүйнөдөгү элдердин көпчүлүгүнүн сөз байлыгында жаныбарлардан турган сөй айкаштары кездешет. Себеби, адам баласы жаралгандан тартып эле жаныбарлар дүйнөсү менен тыгыз эриш-аркак болуп жашап келген. Натыйжада дүйнөдөгү тилдердин баарында жаныбарлардан турган мисалдар катышкан. Бул көрүнүш фразеологизмде анималисттик же зоонимдик бирдик деп аталат.

Анималисттик фразеологиялык бирдик элдик оозеки чыгармачылыкта жана тилдик каражатта кеңири тараган көрүнүштөрдөн болуп саналат. Жаныбарлардын образы бардык тилдерде кездешкени менен бир эле жаныбар ар элде ар башка символду, ал тургай карама-каршы интерпретацияны чагылдырышы мүмкүн. Мындай көрүнүштөр котормочу үчүн “тузак” гана болбостон, лингвистикалык көйгөй да болуп саналат. Ушундан улам кыргыз жана кытай тилдериндеги жаныбарларга байланышкан фразеологизмдерди изилдөө илимий, теориялык жана практикалык кызыгууну туудуруп, актуалдуу болуп саналат.

Ал эми кытай тилиндеги фразеологизмдерди кыргыз тилине которуу жана эки тилдеги жалпылыктарды изилдеген изилдөөлөр да жок эмес (Урпоева, 2018, б. 115-117; Урпоева, 2022, б. 134-138; Аманбек кызы жана Бекмурзаева, 2023, б. 12-21; Аманбек кызы жана Бекмурзаева, 2023, б. 1-10).

Метод

Адам баласынын жашоосунда үй жаныбарлары маанилүү орунду ээлейт. Себеби, үй жандыктары адамга азык (эт, сүт, май), кийим (жүн, тери), унаа (жеңил жана оор жүк ташуу, мингич) катары кызмат кылышат. Адам баласы жаныбарларды колго үйрөткөндөн тартып, жашоосу үй жаныбарлары менен тыгыз байланышта болуп келет. Изилдөөбүздө кытай тилиндеги үй жаныбарларына байланыштуу фразеологизмдерди атайын бөлүп алып, аны кыргыз тилиндеги фразеологизмдер менен салыштырып караганга аракет кылдык. Анткени, адам баласынын көп кылымдык тарыхында үй жандыктары менен тыгыз жашап, тилдик байлыкта үй жандыктарын чагылдырган сөз айкаштары, учкул сөздөр, идиома, фразеологизм жана макал-лакаптар пайда болгон. Албетте, кытай элинин маданиятында кыргыз маданиятына таптакыр караманча-каршы келген символикалык жаныбарлар болушу мүмкүн. Бирок, биздин оюбузча кытай жана кыргыз тилдериндеги үй жаныбарларына байланышкан фразеологиялык зоонимдерди салыштырып изилдөө кытай элинин маданиятын, дүйнөтаанымын жакындан билүүгө өбөлгө түзөт деп ойлойбуз.

Анализ

马 (mǎ) жылкыга байланышкан фразеологизмдер

Жылкы кытай элинин маданиятында жогорку мааниге ээ жандыктардан болуп саналат. Азыркы Кытайдын аймагында жылкы баласы мындан 5 миң жыл мурун кытай мамлекетинин түптөлүшүнө салым кошкон жаныбарлардан болуп саналат. Кытайларда жылкынын маанисинин жогорулугун Шан династиясы (б.з.ч. 1600-1100 жж.) доорунда каза болгон аскерди аны минген аты менен кошо көмгөндүгүнөн байкай алабыз. Батыш Чжоу доорунда (б.з.ч. 1100-771 жж.) мамлекеттин кубаттуулугу аскер ат арабалардын саны менен өлчөнгөн.

Кытайда алгачкы мамлекеттер түзүлүп, чек аранын кеңейиши менен кабарлашуу, жүк ташуу, соода-сатык мамилелеринин өнүгүшү менен жылкынын мааниси жогорулап, жылкыга болгон урмат-сый арткан. Хань династиясы доорунда (б.з.ч. 206 – б.з. 220 жж.) жана Тан доорунда (618 - 907 жж.) жылкы асыроо Кытайдын түндүгүндөгү түрк же монгол тилдүү көчмөндөрдүн таасири менен гүлдөп өнүккөн.

Кытайлар жылкыга жогорку маани бергендигин 12 жылдык жаныбарлар календарда жылкынын кездешиши да айгинелеп турат.

Төмөндө кытай, орус жана кыргыз тилдериндеги жылкыга байланышкан айрым фразеологизмдер менен макал-лакаптарды салыштырып кароого аракеттендик. Андан сырткары кытай тилиндеги жылкыга байланыштуу фразеологизмдердин кыргыз тилине которуу маселелерине да токтолдук.

1. 老马识途 (*lǎomǎ shí tú*). Бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “Картаң ат карыса да жолду жакшы билет” деп которулуп, “тажрыйбалуу, көптү көргөн” деген маанини билдирет. Фразеологизм алгачкы жолу Чуңцзю доорундагы (“Жаз жана күз доору”, б.з.ч. 772-479 жж.) окуяны эскерген чыгармада эскерилет. Кытай легизминин түптөөчүлөрүнүн бири, философ Хан Фэйдин «Хан Фэй-цзы» аттуу трактатында (кыт. 说林上, кырг. Сүйлөшүү токоюнун биринчи бөлүгү) аскер башчы Хуан-гун Шаньчжу аймагына согушка барып, кайра кайтып келе жатканда алардын аскерлери адашып калгандыгы баяндалат. Ошондо Гуан Чжун аттуу аскердин кеңеши менен картаң эки атты алдыга кое берип, аларды ээрчип өз үйүн таап барыптыр делет (Корнилов, 2010, 114-б.).

Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “карт бөрү” деген фразеологизмди (Осмонова ж.б., 2001, 256-б.) жана “Бөрү карыса да бир койлук алы бар” деген макалды айтууга болот (Пословицы и поговорки кыргызского народа, 1997, 52-б.). Ал эми фразеологизмдин орус тилиндеги варианты “Старый конь борозды не испортит” деген макал (Рыбникова, 1961, 60-б.).

2. 招兵买马 (*zhāobīng mǎimǎ*). Фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “аскерлерге ат сатып алууну буюруу” деп которулуп, алгач “согушка даярдануу” деген маанилерди билдирсе, кийин “кызматкерлерди жумушка алуу” жана “бизнести кеңейтүү” деген маанилерди билдире баштаган. Бул фразеологизмдин келип чыгышына Кытайдын түндүк аймактарында жашаган байыркы хунну, сяньби, кийин байыркы түрктөр, уйгурлар, карлук жана монгол уруулар менен болгон саясий мамилелер себеп болгондугу шексиз. Кытайларда жогорудагы фразеологизмге окшош 金戈铁马 (*jīngē tiěmǎ*) фразеологизми кыргыз тилине сөзмө-сөз “металл найза, темир ат” деп которулуп, “согуштук аракеттер”, “тынымсыз согуш”, “согуштук курал-жарактар” деген маанилерди билдирет. Бул фразеологизмдерден байыркы кытай коомунда ат негизинен согуштук аракеттерде колдонулгандыгын байкоого болот.

Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “ат куйругун түйүү” деген фразеологизмди айтууга болот. Бул фразеологизм “согушка кирээрге даярдануу”, “ат чабышка даярдануу” деген маанилери бар (Юдахин, 1985, 439-б.). Андан сыркары “атка минүү” деген мааниден сыркары “согушка кирүү”, “жолго чыгуу” дегенди түшүндүргөн *аттан*- сөзү да кездешет. Кытай жана кыргыз тилдериндеги жогорку фразеологизмдер мааниси жагынан бири-бирине туура келет жана эки тилде тең мингич аттын макал-лакаптарда, фразеологизмдерде колдонулушу эки элдин жалпы географиялык аймакта жана бири-бири менен тыгыз тарыхый мамиледе болгондугунан кабар берет.

3. 骑驴觅驴 (*qí lú mì lú*). Бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө сөз “Эшегин минип алып эшегин издейт” деп которулат. Бул фразеологизм аркылуу “аңкоо, байкабас” адамды сүрөттөшөт. Бул фразеологизм алгач ирет Сун династиясы доорунда Дао Юань аттуу буддист кечили жазган “Цзин-дэ чуань дэн лу” (Цзин-дэ жылдарында жазылган чыракты берүү жөнүндө баяндар) эмгекте эскерилет. Кийин ушул макалдын негизинде тамашалуу окуяны жазылган. Уламыш боюнча бир дыйкан базардан беш эшек сатып алат. Жолдо бара жатып, аларды санап көрүүнү чечет. Эшектерин канча санабасын төртөө гана чыгат. Маңыроолугу үчүн өзүн-өзү урушкан дыйкан базарга кайтып келип, сатып алган эшектерин кайра санап чыгат. Санап чыкса эшектин саны туура – беш. Ошондо гана дыйкан жолдо өзү минген эшекти эсептебегенин байкаптыр (Корнилов, 2010, 147).

Бул фразеологизмдин кыргыз тилинде бир нече эквиваленти кездешет. Алсак, кыргыз тилинде “Минип жүргөн атын издептир” деген макал кытай фразеологизминин формасы жагынан азыраак гана өзгөчөлөнгөн түрү болуп, маанисин толугу менен камтыйт. Андан сырткары “Көрбөс төөнү да көрбөйт” деген фразеологизм да кездешип, кытай тилиндегидей эле маанини билдирет (Пословицы и поговорки..., 1997, 106-б.). Кытай жана кыргыз тилдериндеги бул маанини билдирген фразеологизмдерде айбандын аталыштары колдонулат.

牛 (niú) уйга байланышкан фразеологизмдер

Кытай тилиндеги үй жаныбарларына байланышкан фразеологизмдердин ичинен уйга байланышкан фразеологизмдер, идиомалар да өзгөчө орунду ээлейт. Кытайлар уйду кастарлаганын 12 жылдык жаныбарлар календарында уйдун кездешиши айгинелеп турат.

Төмөндө кытай жана кыргыз тилинде кездешкен уйга байланышкан айрым фразеологизмдер салыштырылып каралды. Андан сырткары кытай тилиндеги уйга байланыштуу фразеологизмдердин кыргыз тилине которуу маселелерине да токтолдук.

1. 老牛舐犢 (**lǎoniú shìdú**). Бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “картаң уй музоосун жалагандай” деп которулат.¹ Бул фразеологизм “ата-эненин мээрим, ата-эне үчүн бала баарынан кымбат” дегенди билдирет. Бул фразеологизмдин кыргыз тилинде “Карга баласын “аппагым” дейт, Кирпи баласын “жумшагым” дейт” деген эквиваленти кездешип, жогоруда белгиленгендей эле маанини туюндурат (Юдахин, 1985а, 389-б.). Андан башка кыргыз элинин макал-лакаптарында бул фразеологизмдерге маанилик жактан туура келген “Ар кимдики өзүнө, ай көрүнөт көзүнө” деген түрү да кездешет (Пословицы и поговорки..., 1997, 22-б.). Ал эми орус тилинде кытай фразеологизмине ылайык келген “Своё не мыто, да бело”, “Дитя хоть и криво, да отцу с матерью мило” деген макал-лакаптар туура келет (Рыбникова, 1961, 95-б.).

2. 多如牛毛 (**duō rú niú máo**). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “Буканын түгүндөй көп” деп которулат жана “аябай көп, көп сандаган” деген маанини билдирет.² Кызыгы бул фразеологизм кыргыз тилинде эч өзгөрүүсүз кездешет. Кыргыз тилиндеги “уй түгүндөй көп” же “уй түгүндөй” деген идиома да “аябай көп, көп сандаган” деген маанини билдирет (Осмонова ж.б., 2001, 459-б.). Натыйжада кытай жана кыргыз тилдериндеги бул фразеологизм мааниси жагынан да, формасы жагынан бири-бирине толугу менен туура келет.

3. 庖丁解牛 (**páodīng jiěniú**). Фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “ашпозчу уйдун этин жиликтейт” деп которулуп, “бир ишти жогорку чеберчиликте өздөштүрүү”, “тажрыйбалуу болуу” деген маанилерди билдирет.³ Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “иштин көзүн таануу” деген фразеологизмди айтса болот (Осмонова ж.б., 2001, 227-б.). Ал эми күндөлүк турмушта жогоркудай маанилерди билдирген “жиликтеп сал” деген сөз айкашы колдонула берет.

4. 卖剑买牛 (**páodīng jiěniú**). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “кылычын сатып, бука алуу” деп которулат жана “каракчылык кесибин таштап, өз эмгеги

¹ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E8%80%81%E7%89%9B%E8%88%90%E7%8A%A2>

² <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E5%A4%9A%E5%A6%82%E7%89%9B%E6%AF%9B>

³ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E5%BA%96%E4%B8%81%E8%A7%A3%E7%89%9B>

менен жан баккан тынч жашоону баштоо” деген маанини билдирет. Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквивалентин таба албадык. Бирок, “эсиң кетсе эчки бак, эчки тууйт эки улак” деген санат ырында бул фразеологизмге алыс болсо да маанилик жакындыгы бар түшүнүктү байкоого болот.

5. 牛高马大 (*niú gāo mǎ dà*). Фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “өгүздөй күчтүү” деп которулуп, “күчтүү адам” же “ден-соолугу чың адам” мааниде колдонулат.⁴ Кызыгы бул фразеологизм кыргыз тилинде эч өзгөрүүсүз кездешет. Кыргыз тилиндеги “өгүздөй күчтүү” деген идиома кытай фразеологизминдегидей эле маанини билдирет. Натыйжада кытай жана кыргыз тилдериндеги бул фразеологизм мааниси жагынан да, формасы жагынан бири-бирине толугу менен туура келет.

6. 老牛破车 (*lǎoniú pòchē*). Фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “картаң өгүздү сынык арабага чегерүү” деп которулуп, “эптеп-септеп иштөө” же “араңдан зорго иштөө” маанилеринде колдонулат.⁵ Кызыгы бул фразеологизм кыргыз тилинде аз өзгөрүлгөн түрдө кездешет. Кыргыз тилинде “өгүз өлбөсүн, араба сынбасын” деп иштөө” деген фразеологизм кытай тилиндеги фразеологизмдегидей эле маанини билдирет (Осмонова ж.б., 2001, 398-б.). Натыйжада кытай жана кыргыз тилдериндеги бул фразеологизм мааниси жагынан да, формасы жагынан бири-бирине толугу менен туура келет. Бул фразеологизмден кыргыз коомунда да, кытай коомунда да өгүздүн кара жумушта кеңири колдонулгандыгын байкоого болот.

7. 服牛乘马 (*fú niú chéng mǎ*). Бул кытай фразеологизми кыргыз тилине сөзмө-сөз: “Буканы токуп, атка мингендей” деп которулат. Бул фразеологизм “өз ордунда болбоо” же “туура эмес орунду ээлөө” деген маанилерди билдирет.⁶ Кытай тилиндеги бул фразеологизмге кыргыз тилиндеги “Уйга килем жапкандай” фразеологизми бир аз гана өзгөрүлгөн түрү менен айырмаланып, мааниси жагынан толугу менен туура келет деп ойлойбуз (Осмонова ж.б., 2001, 459-б.). Андан сырткары ушул эле мааниде “Үйрөнгөн адат калабы, уйга жүгө салабы?” деген макалдын экинчи бөлүгү да кытай фразеологизми менен маанилеш (Юдахин, 1985а, 272-б.). Натыйжада, кытай жана кыргыз коомунда да уйга ээр токуп, жүгөн салуу таптакыр эле осол иш катары каралгандыгын байкоого болот.

羊 (*yáng*) койго байланышкан фразеологизмдер

Кытай жана кыргыз тилдеринде койго байланышкан фразеологизмдер көп кездешет. Кытайлар койго жогору маани берип, кастарлаганын 12 жылдык жаныбарлар календарында кой жылынын кездешиши далилдеп турат.

Төмөндө кытай жана кыргыз тилинде кездешкен койго байланышкан фразеологизмдердеги салыштырып кароого аракеттендик. Андан сырткары кытай тилиндеги койго байланыштуу фразеологизмдердин кыргыз тилине которуу маселелерине басым жасадык.

⁴ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E7%89%9B%E9%AB%98%E9%A9%AC%E5%A4%A7>

⁵ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E8%80%81%E7%89%9B%E7%A0%B4%E8%BD%A6>

⁶ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%9C%8D%E7%89%9B%E4%B9%98%E9%A9%AC>

1. 十羊九牧 (*shíyángjiǔmù*). Бул кытай фразеологизми кыргыз тилине сөзмө-сөз: “Он койго тогуз койчу” деп которулат.⁷ Бул фразеологизм “көп жетекчилик иштин сапатын кетирет же ашыкча жетекчилик жумуштун сапатына тоскоолдук жаратат” дегенди билдирет. Бул фразеологизмдин кыргыз тилинде “Койчу көп болсо кой арам өлөт” деген мааниси кездешип, кытай тилиндеги фразеологизмден бир аз гана өзгөрүлгөн түрү менен айырмаланып, мааниси жагынан толугу менен туура келет (Юдахин, 1985а, 64-б.). Андан башка кыргыз элинин макал-лакаптарында бул фразеологизмдерге маанилик жактан туура келген “Көп суур ийин казбайт, ийин казса да кең казбайт” деген түрү да кездешет (Кыргыз макал-ылакап, учкул сөздөрү, 2005, 297-б.).

2. 亡羊补牢 (*wáng yáng bǔ láo*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “койлор жоголуп кеткенден кийин короону оңдоо” деп которулат.⁸ Бул фразеологизмдин кытай тилинде эки мааниси бар. Биринчи мааниси “түштөн кийин акылына келүү”, “акылына кеч кирүү” дегенди билдирет. Экинчиси, “кетирген катадан тажрыйба алуу”, “ийгиликтин эрте-кечи жок” деген маанилери бар.

Бул фразеологизм дүйнө элдеринин тилдик корунда кенири кездешет. Алсак, орустарда “лучше поздно, чем никогда” деген макал бар (Рыбникова, 1961, 142-б.). Ал эми кытайлардагы фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “көсөөнүн акылы түштөн кийин” же “жоо кеткен соң кылычыңды ташка чап” деген макалдарды айтууга болот (Пословицы и поговорки..., 1997, 107-б.; Юдахин, 1985а, 296-б.).

3. 饿虎扑羊 (*è hǔ pū yáng*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “ач жолборс койго асылгандай” деп которулуп, “аёосуз бат кол салуу” дегенди билдирет.⁹

Кытайлардагы фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “ат коюу”, “кара аламан” жана “кара чабуул” деген түрлөрүн айтууга болот (Осмонова ж.б., 2001).

狗 (gǒu) итке байланышкан фразеологизмдер

Ит адам баласы тарабынан колго үйрөтүлгөн алгачкы жаныбар болуп эсептелет. Окумуштуулардын ою боюнча ит мындай 10 миң жыл мурун колго үйрөтүлүп, ошондон бери адам менен эриш аркак жашап келүүдө. Ит адам үчүн аңчылыкта, үйдү коргоодо жана мал кайтарууда алмашкыс жандык болуп эсептелет. Ошондуктан дүйнөнүн көпчүлүк элдеринде итке жогорку мамиле кылышкан. Кытайлар итти жогору баалап, кастарлаганын 12 жылдык жаныбарлар календарында иттин кездешип айгинелеп турат.

Төмөндө кытай жана кыргыз тилинде кездешкен итке байланышкан фразеологизмдерди салыштырып кароого аракеттендик. Андан сырткары кытай тилиндеги итке байланыштуу фразеологизмдердин кыргыз тилине которуу маселелерине да токтолдук.

1. 吠形吠声 (*fèi xíng fèi shēng*). Кытай тилиндеги бул фразеологизмди кыргыз тилине сөзмө-сөз “Ит өз көлөкөсүнө үрсө, калган иттер ага кошулуп үрөт” деп которууга болот. Бул фразеологизм “дарбуу, колдоп-коштоп кетүү, топтук психологияны (орусчада: психология толпы)” түшүндүрөт. Бул фразеологизмдин кыргыз тилинде “Эл дарбыса эшек кошо

⁷ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E5%8D%81%E7%BE%8A%E4%B9%9D%E7%89%A7>

⁸ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E4%BA%A1%E7%BE%8A%E8%A1%A5%E7%89%A2>

⁹ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%A5%BF%E8%99%8E%E6%89%91%E7%BE%8A>

дарбыйт” деген эквиваленти кездешип, жогоруда белгиленгендей эле маанини туюндурат (Юдахин, 1985а, 185-б.).

2. 鸡犬升天 (*jī quǎn shēng tiān*). Бул фразеологизм кыргыз тилине “Эгер адам даого жете алса, анын короздору жана иттери кошо асманга көтөрүлөт” деп которулуп, “жогору мартабага жеткен адамдын туугандары жана достору да анын ийгилигинен пайдаланып мартабага жетишет” деген маанини билдирет. Уламыштар боюнча Хань династиясы доорунда (б.з.ч. 206 – б.з. 220) Хуайнань дабанынын ханзадасы Лю Ань өлбөстүн үрөнүн издеп, үйүн таштап жер кезип кетет. Ханзада өмүрүн дао окуусуна арнап, Чыныгы Даого (чыныгы Жол) жеткенде гана түбөлүк жашоого болот деп эсептеген. Натыйжада көктө жашаган 8 пир ага мүрөктүн суусун беришет. Андан бир аз ичкен ханзада көккө көтөрүлүп, учуп кетет. Жерге төгүлгөн суунун калдыктарын короодогу тооктор менен иттер ичип, алар да көккө учуп кетишет (Корнилов, 2010, 88-б.).¹⁰

Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “Күрүчтүн арты менен күрмөк суу ичет” деген макалды айтууга болот. Бул макал кытай фразеологизминин маанисин толук кандуу ачып бере алат. Бирок, бул макалда жаныбарлар эмес, өсүмдүктөрдүн аты аталат.

3. 狗尾续貂 (*gǒuwěi xùdiāo*). Бул фразеологизм “Кишке¹¹ иттин куйругун жабыштыруу” деп которулуп, “жакшы башталган иштин аягын бүлүндүрүү, ийгиликтүү нерсени бузуу” дегенди туюндурат (Корнилов, 2010, 66-б.). Бул фразеологизм Хань династиясы кулагандан кийин Кытайда кыска мөөнөткө өкүм сүргөн “Алты династия” мезгилинде (б.з. 220-589) пайда болгон. Бул мезгилде Кытайда башаламандык өкүм сүргөн. Кытай историографиясы бирин-бири удаа-удаа алмаштырган бул мезгилди Үч падышалык доору, Алты династия доору жана Түндүк жана Түштүк падышалыктар доору деп атайт. Уламыш боюнча Сыма Лунь аттуу аскер башчы б.з. 300-жылы төңкөрүш жасап, Цзинь империясын басып алат. Бийликке келгенден кийин өзүнүн жакындарына, ал тургай кулдарына чейин ак сөөктүк даражаларды ыйгарып жиберет. Даража ыйгарылган адам ырасым боюнча хансарайга мааракеге киштин куйругунан жасалган баш кийим кийип келүүгө тийиш болгон. Бирок, наам, даража алган адамдын саны көп болгондуктан киштин териси таңкыс болуп, айрымдар иттин куйругунан баш кийим тиктирип кийүүгө мажбур болушат. Ошондуктан эл арасында жаңы “ак сөөктөрдү” какшыктаган “Киш жетпесе, иттин куйругу деле жарай берет” деген сөз пайда болот (Корнилов, 2010, 66-б.). Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “Эрдик кылып кой союп, иттик кылып төш тартат” деген макалды айтууга болот (Юдахин, 1985, 261-б.). Белгилүү болгондой кыргыз элинде устукан тартуу маданияты өнүккөн. Устукандарды тартуу улуу коноктордон башталып, улуу аксакалга жамбаш, кийинки сакалдуу конокторго - жото (чүкөлүү) жилик, андан кийинкилерине – кашка жилик тартылат. Койдун кол этинен кар жилик – жолдош жигиттерге, далы – аялдарга тартылат. Койдун бышкан башын тартуу кой сойгондуктун белгиси болуп саналат. Аксакалдарга – койдун башы, жамбаш же жото жилик менен кошо берилсе, кудагый, улуу байбичелерге – куймулчак (майлуу куйрук), кыз-

¹⁰ Ханзада Лю Ань (б.з.ч. 179-122) Хань династиясынын куруучусу Лю Бандин небереси болуп, өз доорунун билимдүү инсаны болгон. Ал Кытайда музыкант, ойчул, жазуучулуктан сырткары даосизм оккультизмин жайылткан инсан катары да белгилүү. Анын сарайында алхимиктер жана даос сыйкырчылары кызмат кылышкан. Лю Ань Хань династиясынын эң көрүнүктүү императору У-Диге каршы кутум уюштуруп, б.з.ч. 122-жылы ага өзүн-өзү өлтүрүү жазасы берилген. Анын өлүмүнө дао динин тутунгандар ишенбей, ал мүрөктүн суусун ичип, көккө учуп кетти деп ишенишкен.

¹¹ Териси баалуу жаныбар

келиндерге – төш тартылат. Натыйжада, “Эрдик кылып кой союп, иттик кылып төш тартып” деген макалдын кыргыз элинин элдик каада-салттарынан, жөрөлгөлөрүнөн маанисин табууга болот. Жогоруда белгиленгендей кыргыздарда устукан катары тартылбай турган, тартылса уят, же конокту басмырлоо, шылдыңдоо катары каралчу жиликтер бар. Устукан туура эмес тартылса чыр-чатак чыгып, жаңжалдын башы болгондугун күнүбүздө деле көрүп жүрөбүз.

Натыйжада кытайлардын “Кишке иттин куйругун жабыштыруу” аттуу (狗尾续貂) макалы кыргыздын “Эрдик кылып кой союп, иттик кылып төш тартып” деген макалына толугу менен дал келет.

4. 狗咬狗 (*gǒu yǎo gǒu*). Фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “ит итти тиштейт” деп которулуп, “ич ара чыр-чатак” деген мааниде колдонулат.¹² Кызыгы бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти бир аз гана өзгөргөн түрдө кездешет. Кыргыз тилиндеги “иттей ыркырашуу” же “ит ыркырак” деген фразеологизм кытай тилиндеги эле маанини билдирет (Осмонова ж.б., 2001, 214-б.). Натыйжада кытай жана кыргыз тилдериндеги бул фразеологизм мааниси жагынан да, формасы жагынан бири-бирине толугу менен туура келет.

猫 (*māo*) мышыкка байланышкан фразеологизмдер

Мышык дагы эң байыркы маданияттарда абдан жогору бааланган жаныбарлардан болуп саналат. Байыркы Египетте, Алдыңкы Азия, Месопотамия, Байыркы Индия жана Байыркы Кытайда мышык ыйык жаныбарлардын катарына кирген. Мышыкка болгон мындай жогорку урмат-сыйдын себеби катары жогоруда эскерилген байыркы маданияттардын отурукташкан жана дыйканчылык менен жан баккан элдер болгондугу менен байланыштырууга болот. Мышык адам үчүн дан толтурулган кампаларды, жана үйдү ар кандай зыяндуу кемирүүчү чычкандардан коргоодо алмашкыс жандык болуп эсептелет. Андан сырткары Байыркы Кытайда мышык иероглифи 80 иероглифи менен бирдей жазылган. Кытайларда 8 санын жазган иероглиф “түбөлүктүүлүк” иероглифи менен бирдей жазылгандыктан кытайлыктарда мышык узун жашоонун символу катары да белгиленген.

Төмөндө кытай жана кыргыз тилинде кездешкен мышыкка байланышкан фразеологизмдердеги окшоштуктарды салыштырып кароого аракеттендик. Андан сырткары кытай тилиндеги мышыкка байланыштуу фразеологизмдердин кыргыз тилине которуу маселелерине да токтолдук.

1. 猫哭老鼠 (*māo kū lǎoshǔ*). Бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “Мышык чычканга аза күткөндөй” деп которулат.¹³ Бул фразеологизмдин мааниси “калп эле боор ооругандай түр көрсөтүү”, “анткорлонуу” деген эки жүздүү мамилелерди туюндурууда колдонулат. Кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “Кара эчкиге жан кайгы, Касапчыга мал кайгы” деген макалды айтууга болот (Пословицы и поговорки., 1997, 90-б.). Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти кытай идиомасын маанилик жактан толук ачып бере албаса да кандайдыр бир деңгээлде маанилик жакындыгы бар деп эсептейбиз.

2. 猫鼠同处 (*māoshǔ tóngchǔ*). Фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “Мышык-чычкан чогуу жашагандай” деп которулуп, “бири-биринин жаман иштерин жаап-жашыруу”, “кол

¹² <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E7%8B%97%E5%92%AC%E7%8B%97>

¹³ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E7%8C%AB%E5%93%AD%E8%80%81%E9%BC%A0>

астында иштегендердин кемчиликтерин жаап-жашыруу” деген маанилерди билдирет.¹⁴ Бул фразеологизмдин кыргыз тилинде “Карга карганын көзүн чокубайт” деген түрү кандайдыр деңгээлде маанисине жакын деп эсептейбиз (Юдахин, 1985б, 366-б.). Андан сырткары кытай фразеологизминин эквиваленти катары “Сай сайга куят, бай байга куят” деген макалды айтууга болот (Пословицы и поговорки., 1997, 35-б.).

3. 阿猫阿狗 (*āmāo āgǒu*). Бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “катардагы ит-мышык” деп которулуп, “катардагы ар бир киши, өзгөчөлөнбөгөн киши” деген маанилерде колдонулат.¹⁵ Кызыгы бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленттеринде да “ит” сөзү катышат. Бул фразеологизмдин кыргыз тилинде “Иттин уулу Байгара деле” жана “Иттин кара капталынан” деген эквиваленттери кездешет (Осмонова ж.б., 2001, 214-б.). Кыргыз тилиндеги идиомалар кытай фразеологизминдегидей эле маанини билдирет. Натыйжада кытай жана кыргыз тилдериндеги бул фразеологизм мааниси жагынан да толук дал келсе, формасы жагынан азыраак өзгөргөн түрдө кездешет.

Корутунду

Жогоруда берилген фразеологизмдер кытай тилинен алынган көптөгөн мисалдардын аз бөлүгү гана болуп саналат. Белгилүү болгондой фразеологизм бир элдин басып өткөн тарыхын, маданиятын, менталитетин, тилдик, этнографиялык өзгөчөлүгүн ичине камтыйт. Чет тилин үйрөнгөн адам эгер фразеологизмдердин маанисин түшүнүп, аны практикада колдонсо ал тилди жогорку чеберчиликте үйрөндү дегенди билдирет. Кытай фразеологизмдерин кыргыз тилинин жардамы аркылуу жаштарга татыктуу тил үйрөтүү менен гана чектелбестен, алардын Кытайга барып тилди улантуусуна да өбөлгө түзүп беребиз деп ишенебиз. Башка элдин тилин үйрөнгөндө фразеологизмдерди колдонгон адамды ал тилде сүйлөгөн эл жогору баалары шексиз. Биздин изилдөөбүздө кытай жана кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин жалпылыктарын таап көрсөткөнгө аракеттендик.

Пайдаланылган адабияттар

1. Аманбек кызы, Н., & Бекмурзаева, А. (2023). “Кытай тилиндеги үй канаттууларына байланышкан фразеологизмдердин кыргыз тилиндеги эквиваленттери”. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Филология*, 1(1), 12-21. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1\(1\)_2](https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1(1)_2).
2. Аманбек кызы, Н., Бекмурзаева, А., & Эмильбекова, Э. (2023). “Проблемы перевода китайских фразеологизмов, связанных с дикими птицами, на кыргызский язык”. *Вестник Ошского государственного университета. Филология*, (2(2), 1–10. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948874_2023_2\(2\)_1](https://doi.org/10.52754/16948874_2023_2(2)_1)
3. Вэнь Дуаньчжэн. (2004). *Кытай макал-лакаптарынын толук жыйнагы*. Шанхай: Шанхай сөздүгү басмаканасы. (温端政中国歇后语大全辞海版:上海辞书出版社).
4. Корнилов, О.А. (2010). *Жемчужины китайской фразеологии*. Москва.: КДУ.

¹⁴ <https://bkr.info/slovo.php?ch=%E7%8C%AB%E9%BC%A0%E5%90%8C%E5%A4%84>

¹⁵ <https://bkr.info/slovo.php?ch=%E9%98%BF%E7%8C%AB%E9%98%BF%E7%8B%97>

5. Кыргыз макал-ылакаптары, учкул сөздөрү / Жыйнаган М. Ибрагимов. (2005). Карабалта.
6. Ма Гофань. (1959). *Идиомалардын кыскача теориясы*. Ляонин: Элдик басмакана. (马国凡 成语简论.- 辽宁: 人民出版社).
7. Осмонова, Ж., Конкобаев, К., Жапаров, Ш. (2001). *Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү*. Бишкек.: КТМУ.
8. Пословицы и поговорки кыргызского народа: из собрания акад. К.К. Юдахина. / Сост. Д. Давлетбакова. (1997). Бишкек: Илим.
9. Рыбникова, М.А. (1961). *Русские пословицы и поговорки*. Москва.: Издательство Академии Наук СССР.
10. Урпоева, А.А. (2018). “Кыргыз жана кытай тилдериндеги жаныбарларга байланыштуу фразеологизмдер”. *Вестник Бишкекского гуманитарного университета*, №4(46), 115-117.
11. Урпоева, А.А. (2022). “Кыргыз жана кытай тилиндеги зоонимдер катышкан фразеологизмдердин өзгөчөлүктөрү”. *Вестник международного университета Кыргызстана*, №1(45), 134-138. <https://doi.org/10.53473/16946324>
12. Юдахин, К.К. (1985). *Киргизско-русский словарь. В двух книгах. Около 40000 слов. Кн.1. А-К*. Фрунзе: Главная редакция Киргизской Советской Энциклопедии.
13. Юдахин, К.К. (1985). *Киргизско-русский словарь. В двух книгах. Около 40000 слов. Кн.2. Л-Я*. Фрунзе: Главная редакция Киргизской Советской Энциклопедии.

Интернеттен алынган маалыматтар

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E8%80%81%E7%89%9B%E8%88%90%E7%8A%A2>
<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E5%A4%9A%E5%A6%82%E7%89%9B%E6%AF%9B>
<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E5%BA%96%E4%B8%81%E8%A7%A3%E7%89%9B>
<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E7%89%9B%E9%AB%98%E9%A9%AC%E5%A4%A7>
<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E8%80%81%E7%89%9B%E7%A0%B4%E8%BD%A6>
<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%9C%8D%E7%89%9B%E4%B9%98%E9%A9%AC>
<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E5%8D%81%E7%BE%8A%E4%B9%9D%E7%89%A7>
<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E4%BA%A1%E7%BE%8A%E8%A1%A5%E7%89%A2>
<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%A5%BF%E8%99%8E%E6%89%91%E7%BE%8A>
<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E7%8B%97%E5%92%AC%E7%8B%97>
<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E7%8C%AB%E5%93%AD%E8%80%81%E9%BC%A0>
<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E7%8C%AB%E9%BC%A0%E5%90%8C%E5%A4%84>
<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%98%BF%E7%8C%AB%E9%98%BF%E7%8B%97>

(интернеттен алынган маалыматтардын пайдалануу күнү: 24.02.2023).